

Ultima vizită a lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia (1987) și declinul relațiilor româno-polone

Daniel FILIP-AFLOAREI*

Acest studiu examinează ultima vizită oficială a lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia, din 9 iulie 1987, în contextul degradării relațiilor româno-polone și al transformărilor generate de reformele lui Gorbaciov în blocul socialist. Ipoteza de la care pornește cercetarea este că diferențele ideologice și strategiile divergente de ajustare structurală adoptate de România și Polonia în fața crizei sistemice din 1980 au contribuit semnificativ la declinul relațiilor bilaterale. Vizita este analizată nu numai prin intermediul relațiilor dintre București și Varșovia, ci și a celor dintre București și Moscova. Pentru realizarea acestui demers, vor fi utilizate arhive diplomatice române și poloneze, stenograme ale întâlnirii, precum și documente ale CNSAS și surse de presă. Studiul evidențiază atât aspectele oficiale ale întâlnirii, cât și tensiunile nedeclarate care au marcat cooperarea dintre cele două state. Totodată, cercetarea de față ne ajută să înțelegem faptul că, odată cu începerea implementării reformelor în țările socialiste, capacitatea acestora de a le controla și de a influența percepția populației a fost puternic diminuată, indiferent de demersurile întreprinse la nivel înalt. În plus, reconfigurarea relațiilor internaționale în contextul dialogului Reagan – Gorbaciov a contribuit la erodarea autoizolării impuse de regimul Ceaușescu, făcând ca anumite schimbări să devină inevitabile.

În anul 1987, țările socialiste se aflau în umbra reformelor lui Gorbaciov – *glasnost* și *perestroika* – a căror intensitate depindea de contrastele generate de politicile interne ale fiecărui stat. Aceste contraste pot fi observate cel mai bine în cazul a două țări aflate în poziții antitetice: România și Polonia. Dacă în România această „umbră” era obstrucționată de regimul lui Ceaușescu, care se opunea oricărei forme de schimbare ce i-ar fi putut amenința puterea, în cazul polonez ea a găsit un teren fertil. Deși Solidaritatea fusese scoasă în afara legii încă din 1982, un nucleu al acesteia supraviețuise clandestin și era pregătit să participe la reformarea statului polonez. Contrastul dintre cele două țări era accentuat și de modul în care fiecare conducere își propusese să depășească criza socio-

* Cercetător, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER); e-mail: danielfilipafl@gmail.com.

economică cu care se confrunta. Inițial, Polonia a introdus legea marțială pentru a opri orice amenințare la adresa partidului-stat, însă preluarea puterii de către Consiliul Militar al Salvării Naționale [CMSN], în decembrie 1981, nu a soluționat problemele politice, nici pe cele socio-economice. Din contră, sancțiunile occidentale au agravat și mai mult criza poloneză, iar după șase ani de încercări, oportunitățile oferite de reformele sovietice au fost întrutotul utilizate de generalul Jaruzelski pentru reluarea relațiilor cu Occidentul. În cazul românesc, regimul lui Ceaușescu a utilizat o strategie diferită: în decembrie 1982 a decis să plătească integral datoria externă și să decupleze economia românească de la fluctuațiile economiei globale. Astfel, deschiderea sovietică către Vest avea să fie percepută la Varșovia ca o oportunitate, iar la București ca o amenințare la adresa *statu-quo*-ului politic.

Ultima întâlnire dintre Nicolae Ceaușescu și Wojciech Jaruzelski, din 9 iulie 1987, nu s-a bucurat de o atenție deosebită în istoriografia românească. Excepțiile sunt reprezentate de studiul *Romania and Poland during the '80s Crisis. Aspects of Romanian-Polish Economic Cooperation between 1985 and 1987*¹, precum și de volumul *Un deceniu zbuciumat. România și criza regimului comunist din Polonia în anii '80*². Atât studiul, cât și volumul tratează vizita fie prin prisma relațiilor economice, fie prin analiza evoluției de ansamblu a relațiilor bilaterale, cu accent pe criza sistemică ce lovise cele două țări. În cazul de față, obiectivul principal al cercetării este acela de a ne concentra atenția asupra vizitei din 9 iulie 1987, abordată dintr-o perspectivă trilaterală: Moscova – Varșovia – București. Rezultatele vizitei vor fi analizate nu doar prin intermediul acordurilor semnate, ci vor fi înțelese pornind de la implicațiile pe care reformele anunțate de Gorbaciov și Jaruzelski le-au avut asupra cooperării bilaterale. Studiul este structurat în două etape: o primă parte dedicată analizei situației interne și externe a celor două țări, urmată de investigarea vizitei propriu-zise și a rezultatelor acesteia.

Cercetarea de față reprezintă încheierea cercului dedicat schimburilor de vizite româno-polone la nivel înalt din anii 1980. Din acest motiv, nu voi relua aspecte pe care le-am tratat în alte articole, precum schimbările de vizite din 1982, 1984 și 1985, reacția la criza Solidarității din 1980-1981³ sau la prăbușirea regimului în 1989⁴, ci mă voi concentra exclusiv doar asupra evoluției dialogului bilateral din cadrul ultimei întâlniri, pornind de la concluziile identi-

¹ Daniel Filip-Afloarei, *Romania and Poland during the '80s Crisis. Aspects of Romanian-Polish Economic Cooperation between 1985 and 1987*, în „Trimarium – The History and Literature of Central and Eastern European Countries”, nr. 4/2023, p. 245-265.

² Idem, *Un deceniu zbuciumat. România și criza regimului comunist din Polonia în anii '80*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, p. 290-303.

³ Idem, *Romania and the Solidarity Crisis of 1980-1981: A Distinct Approach?*, în „Polska 1944/45-1989 Studia i Materiały”, nr. XXII/2024, p. 143-162.

⁴ Idem, *Reacția conducerii Partidului Comunist Român în fața prefacerilor poloneze din anul 1989*, în Ștefan Bosomitu, Dalia Băthory, Cosmin Budeancă (coord.), *România de la Comunism la Postcomunism: criză, transformare, democratizare*, „Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc”, Iași, Editura Polirom, vol. XIV-XV/2019-2020, 2020, p. 399-419.

ificate în acest stadiu al cercetării. Lucrarea de față pornește de la ipoteza conform căreia dinamica discuțiilor româno-polone a fost puternic influențată de schimbările din Uniunea Sovietică. În același timp, ea pune sub semnul întrebării gradul de autoizolare impus României de regimul Ceaușescu, arătând că impactul trans-național al acestor schimbări nu putea fi evitat prin simple măsuri de reducere a interacțiunii cu statele aflate pe calea reformelor. Pentru realizarea acestui demers, voi utiliza corespondența diplomatică a Ambasadei României la Varșovia, precum și a Ambasadei Poloniei la București. Analiza discuțiilor bilaterale se va baza pe documente din Arhivele Naționale ale României, secția Relații Externe, unde se păstrează stenogramele întâlnirii. Ca să contrabalansez perspectiva românească, voi utiliza, de asemenea, documente din Arhivele Actelor Noi [Archiwum Akt Nowych – AAN], secția de Relații Externe a Partidului Muncitoresc Unit Polonez [PMUP], care cuprind rapoartele pregătite pentru întâlnirea la nivel înalt. La fel de utile sunt și documentele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [CNSAS], în special rapoartele întocmite de Securitate, pentru a vedea cum percepea societatea românească schimbările ce aveau loc în jurul granițelor țării. În cele din urmă, presa vremii oferă cadrul general necesar înțelegerii modului în care a fost pregătită și s-a desfășurat vizita din iulie 1987. Studiul își propune să răspundă următoarelor întrebări de cercetare: care a fost miza vizitei lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia?; au fost atinse obiectivele stabilite de conducerea română?; a înțeles liderul român impactul și dimensiunile schimbărilor propuse de cea de-a doua etapă a reformei economice?; cum a evaluat acesta noua direcție politică asumată de generalul Jaruzelski?

Contextul politic al anilor 1980 în cadrul raporturilor româno-polone a fost unul complicat, puternic influențat de dinamica situației internaționale, dar mai ales de cea internă. Preluarea puterii de către CMSN și blocada occidentală au făcut din Polonia un partener ideal pentru economia energofagă a României. Decizia lui Nicolae Ceaușescu de a continua dezvoltarea extensivă a industriei grele, dar și incapacitatea României de a exploata noi resurse de petrol sau cărbune au accentuat dependența țării de importurile de energie. Fiind al doilea mare exportator de cărbune, după Uniunea Sovietică, Polonia avea să devină un partener de interes pentru București, mai ales după instituirea blocadei occidentale, când a fost constrânsă să-și extindă exporturile către Est⁵. De cealaltă parte, decizia regimului român de a plăti integral datoria externă a forțat Ministerul Comerțului Exterior și al Cooperării Economice Internaționale [MCECEI] să intensifice relațiile cu țările socialiste, Polonia urmând să joace un rol important în atingerea acestui obiectiv. Această dinamică s-a manifestat imediat după reconfigurarea arhitecturii politice de la Varșovia, când, la șapte luni după preluarea puterii, generalul Jaruzelski a făcut o vizită la București, în iunie 1982⁶. Doi ani

⁵ Pentru modul în care Nicolae Ceaușescu a profitat de izolarea internațională a Poloniei pentru a-și atinge obiectivele economice și energetice, vezi Daniel Filip-Afloarei, *Relații româno-polone la începutul regimului lui Jaruzelski (1981-1983)*, în AIIX, LVI, 2019, p. 330-341.

⁶ Idem, *Vizita lui Jaruzelski în Republica Socialistă România în 1982. Semnificații și consecințe*, în AT, XXVII, 2019, nr. 3-4, p. 127-141. Despre vizita din 1982 a publicat un articol

mai târziu, Nicolae Ceaușescu va merge în capitala Poloniei pentru a continua discuțiile⁷, iar în 1985 generalul Jaruzelski a revenit la București cu scopul de a finaliza negocierile privind Acordul de Lungă Durată pentru cincinalul 1986-1990⁸. După ce negocierile din 1985 au fost sortite eșecului, vizita de răspuns a lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia, din iulie 1987, a reprezentat o nouă oportunitate pentru liderul Partidului Comunist Român [PCR] de a relua dialogul bilateral.

Potrivit istoricului Adam Burakowski, în perioada 1985-1989 a avut loc prăbușirea efectivă a economiei românești⁹. Acesta aprecia că datele privind venitul național au fost cel mai grosolan falsificate în anul 1987, fiind cu 90% mai mari decât rezultatele economice reale¹⁰. Situația a fost complicată și de faptul că iarna anilor 1986-1987 a fost una dintre cele mai aspre din ultimii 100 de ani, motiv pentru care regimul a trebuit să reducă salariile cu 20-30% prin intermediul „acordului global”¹¹. Aceste măsuri au generat numeroase tensiuni sociale, care au culminat, în luna februarie, cu protestele de la Iași: greva angajaților de la CFR Nicolina și demonstrațiile studențești din 16 și 17 februarie 1987¹². La CFR Nicolina, protestele au început în ziua de 16 februarie, când o secție de 1.000 de angajați a refuzat să mai lucreze, ca urmare a tăierii integrale a salariilor prin aplicarea acordului global. Protestul a fost imediat aplanat, după ce conducerea CFR Nicolina a acceptat cererile muncitorilor, efectuând plata integrală a salariilor¹³. În cazul demonstrației studenților din Iași, protestul a început în seara zilei de 17 februarie, la căminul C5 din parcul Pușkin (actualmente Titu Maiorescu). Aproximativ 1.000 de studenți au mărșăluit pe străzile din Iași, scandând lozinci precum „Noi, al României tineret, vrem apă caldă și curent!” sau „Vrem cultură, nu impostură!”¹⁴. Deși ambele proteste din Iași au fost spon-

și istoricul Adam Burakowski, în care prezintă perspectiva documentelor poloneze (vezi Adam Burakowski, *Din istoria relațiilor româno-polone. Vizita lui Wojciech Jaruzelski în România, iunie 1982*, în AT, 2015, nr. 3-4, p. 145-156).

⁷ Daniel Filip-Afloarei, *Vizita lui Nicolae Ceaușescu în Polonia în anul 1984 și impactul ei asupra relațiilor româno-polone*, în AT, XXVIII, 2020, nr. 3-4, p. 185-199.

⁸ Cf. *supra*, nota 1.

⁹ Informațiile privind evoluția comparată a României și Poloniei în perioada 1985-1987 se bazează pe capitolul al treilea din volumul *Un deceniu zbuciumat – „De la cooperare la confruntare diplomatică”* –, p. 247-312. Acestea au fost actualizate prin utilizarea arhivelor poloneze, atât a rapoartelor diplomatice, cât și a celor ale PMUP.

¹⁰ Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu. Geniul Carpaților*, traducere de Vasile Moga, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 504.

¹¹ *Ibidem*, p. 507-508.

¹² Pentru evenimentele de la Iași din februarie 1987, vezi Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, traducere de Georgeta Ciocâltea, București, Editura Humanitas, 1998, p. 249.

¹³ Vezi Serinela Pintilie, *Povestirile uitate ale Nicolinei: o istorie a oamenilor și a fabricii*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2013, p. 31-47.

¹⁴ Din păcate, momentan, informațiile care ne parvin despre acest eveniment sunt din cadrul istoriei orale, nefiind identificate încă documente la CNSAS. Vezi documentarul realizat de TVR Iași, *17 februarie 1987. Revolta studenților din Iași*, la adresa <https://www.youtube.com/watch?v=0sMw3YZQvRw> (02.03.2022).

tane și au avut un caracter eminamente social, ele au reprezentat un semnal de alarmă pentru regimul lui Ceaușescu. Curentul reformist părea să dea câștig de cauză celor care-și doreau schimbarea, motiv pentru care conducerea română a căutat să limiteze efectele sale atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Mai exact, Nicolae Ceaușescu și-ar fi dorit ca ideile lui Gorbaciov să nu fie preluate de celelalte țări socialiste, pentru a menține pretinsa „puritate ideologică” a marxism-leninismului.

Nici pe plan extern lucrurile nu stăteau mai bine pentru România. După întâlnirea celor două superputeri de la Geneva, din noiembrie 1985, relațiile sovieto-americane s-au detensionat și au cunoscut o îmbunătățire semnificativă în anul următor. În acest context, România a început să fie tot mai lipsită de importanță în cadrul politicii de diferențiere promovate de Washington, motiv care a dus la înmulțirea criticilor la adresa Bucureștiului privind nerespectarea drepturilor omului, iar tema a devenit tot mai îngrijorătoare pentru autoritățile române pe plan extern. Încă de la deschiderea reuniunii Consiliului de Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) de la Viena, în noiembrie 1986, chestiunea încălcării drepturilor omului s-a aflat pe agenda întâlnirii¹⁵. În această situație, problema drepturilor omului avea să fie puternic contestată de regimul Ceaușescu. Această poziție reiese foarte clar din mandatul acordat lui Traian Pop, ministru adjunct în Ministerul Afacerilor Externe (MAE), cu prilejul Reuniunii adjuncților miniștrilor Afacerilor Externe ai statelor participante la Tratatul de la Varșovia, întrunită la Sofia, la 18 februarie 1987. Tema reuniunii a vizat chestiunea drepturilor omului și poziția țărilor socialiste în cadrul CSCE Viena. În viziunea conducerii române, socialismul era considerat „orânduirea cea mai înaintată, care creează cele mai bune condiții pentru garantarea și traducerea în viață a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [...]”¹⁶. Mai mult, autoritățile de la București susțineau că exigențele impuse de Occident țărilor socialiste în privința respectării drepturilor omului urmăreau, de fapt, „să sustragă atenția de la problemele grave nesoluționate în aceste țări, în ceea ce privește asigurarea de drepturi egale pentru toți oamenii muncii [...]”¹⁷. În consecință, se afirma că „aspectele concrete legate de exercitarea drepturilor omului în diferite țări își pot găsi soluționarea numai în cadrul național, potrivit specificului din fiecare țară”¹⁸.

Încercarea lui Nicolae Ceaușescu de a coaliza țările socialiste în vederea susținerii drepturilor pozitive în detrimentul celor negative s-a soldat cu un fiasco. Eșecul a fost consfințit de vizita lui Mihail Gorbaciov la București, din 25-27 mai. Într-o notă informativă întocmită de Ambasada Republicii Populare Polone (RPP)

¹⁵ Vezi *Concluding Document of the Vienna Meeting 1986 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Co-Operation in Europe, Held On The Basis of the Provisions of The Final Act Relating to the Follow-Up to the Conference*, la adresa <https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2016/08/1989-vienna-1986-concluding-doc.pdf> (21.07.2025).

¹⁶ AMAE, fond 1987, Problema 241, dosar 1427, f.n.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

din Uniunea Sovietică cu privire la vizita secretarului general al CC al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) la București – notă pregătită pentru generalul Jaruzelski – se arăta că pregătirea vizitei a fost „complicată și anevoioasă”¹⁹. O atitudine oarecum atipică pentru partea română a fost încercarea de a impune, în cadrul comunicatului comun, teme precum: „marxism-leninismul, internaționalismul, unitatea Tratatului de la Varșovia, rolul imperialismului Statelor Unite ale Americii (SUA)”²⁰. Partea sovietică a refuzat includerea acestora, urmărind să introducă, în schimb, subiecte-cheie legate de reformele sovietice. Întrucât aceste propuneri au fost refuzate de negociatorii români, Mihail Gorbaciov a condamnat, în discursul său, „nepotismul”, cu o trimitere transparentă la familia Ceaușescu. Din acest motiv, o mare parte dintre comentariile publicate cu ocazia vizitei în ziarul „Scânteia” au fost dedicate așa-zisului „acord de poziții în probleme internaționale”, subliniindu-se susținerea din partea Uniunii Sovietice pentru inițiativele lui Nicolae Ceaușescu, fără nicio mențiune referitoare la necesitatea reformării statului. Din contră, înainte de vizită, „Scânteia” publicase un

[...] ciclu de articole despre mecanismele și instituțiile democrației socialiste muncitorești și revoluționare din Republica Socialistă România (RSR), încercând să dovedească faptul că acest sistem a fost îmbunătățit constant vreme de 15-20 de ani²¹.

Situația internă a Poloniei era, de asemenea, marcată de dificultăți considerabile. Inflația ajunsese, în anul 1986, la 15%²², iar situația politică continua să rămână complicată, PMUP nereușind să o controleze. La două luni după ce Mihail Gorbaciov a prezentat noile reforme în cadrul Congresului al XXVII-lea al PCUS, generalul Jaruzelski a anunțat, la rândul său, în timpul Congresului al X-lea al PMUP, lansarea „etapei a doua a reformei economice”. Miza acesteia era „eliminarea reglementărilor restrictive”, în vederea încurajării „formelor moderne de proprietate”, inclusiv a „parteneriatului public-privat”²³. O altă schimbare cu impact structural era aceea de „a crește rolul pieței ca instrument de verificare a calității și cantității producției, a gamei de produse, a sortimentului etc.”²⁴. În timpul Congresului PMUP, Mihail Gorbaciov și-a exprimat acordul față de reformele care puneau sub semnul întrebării modelul de dezvoltare bazat pe doctrina marxist-leninistă și care preluau elemente din programul propus de Solidaritatea în perioada august 1980 – decembrie 1981. În referatul prezentat, secretarul general al PCUS a subliniat că evenimentele poloneze din 1980-1981 „nu au fost împotriva socialismului, ci împotriva denaturărilor, dar

¹⁹ Archiwum Akt Nowych [AAN], Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXXVI-666, p. 147.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 149.

²² *Ibidem*, p. 50.

²³ *Ibidem*, p. 247.

²⁴ *Ibidem*, p. 258.

ele au fost folosite mai târziu de forțele antisocialiste”²⁵. În ciuda deciziilor adoptate în cadrul Congresului al X-lea pentru a implementa o serie de reforme politico-economice, în prima jumătate a anului 1987 PMUP nu reușise să dispună de „un program complet de realizare a hotărârilor adoptate”, în special în domeniul economic²⁶. Această situație era determinată, în primul rând, de lipsa dinamismului din interiorul partidului, deoarece „o parte însemnată a tineretului continuă să rămână în afara participării la viața social-politică a țării [...], tineretul constituie numai 6,9% din rândurile membrilor de partid, vârsta medie în PMUP fiind de aproape 49 de ani”²⁷.

În al doilea rând, o cauză majoră a acestui blocaj era determinată de influența Bisericii Catolice în viața societății poloneze. Aceasta s-a manifestat în special cu prilejul celei de-a treia vizite a papei Ioan Paul al II-lea în Republica Populară Polonă, din iunie 1987, la care au participat circa șapte milioane de polonezi²⁸. Chiar dacă numărul participanților nu a mai fost la fel de ridicat ca în timpul primelor două vizite, din 1979, respectiv 1983, conform unei sinteze redactate de Nicolae Mareș,

[...] vizita a constituit un succes pentru episcopatul polonez și papă, care, prin slujbele religioase și întâlnirile cu toate mediile poloneze, a acționat asupra unor categorii sociale care pendulau între catolicism și indiferentism religios, din rândul intelectualității și tineretului, pe care le-a atras practic de partea bisericii [...]. Sub paravanul ocrotirii drepturilor omului, papa a luat sub oblăduirea sa grupările dizidente poloneze²⁹.

Vizita a contribuit la întărirea opoziției poloneze, regimul lui Jaruzelski fiind nevoit, treptat, să recunoască existența acesteia și să o coopteze în eforturile de depășire a crizei grave din RPP. În acest context, Biserica Catolică nu mai putea fi ocolită, fapt recunoscut de PMUP în cadrul celui de-al X-lea Congres, unde se sublinia că „o colaborare constructivă între stat și Biserică este necesară”³⁰.

Cea mai presantă chestiune pentru Polonia era introducerea unor serii de reforme economice menite să deblocheze discuțiile cu instituțiile financiare internaționale, în vederea obținerii de noi credite. Blocada occidentală paralizase numeroase fabrici și sectoare economice și provocase daune estimate la apro-

²⁵ ANIC, fond Anneli Ute Gabanyi, dosar 354/1985-1987, f. 54.

²⁶ AMAE, fond 1987, Polonia, Problema 200, dosar 812, f. 61.

²⁷ *Ibidem*, f. 39-40.

²⁸ Se pare că la această vizită ar fi participat și profesorul Aurel Percă, de la Institutul Catolic din Iași, dar și alți clerici catolici din RSR. Într-unul din rapoartele sale, Securitatea afirma că rectorul „a călătorit în Polonia în perioada 1-10.06.1987, unde a participat la primirea Papei Ioan Paul al II-lea, împreună cu alți reprezentanți ai clerului romano-catolic din țară”; vezi *Problema culte-secte (catolică). Date despre deservenți romano-catolici*, în ACNSAS, fond Documentar, dosar 69, vol. 34, f. 189.

²⁹ AMAE, fond 1987, Polonia, Problema 200, dosar 812, f. 56-57.

³⁰ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LVXXVI-666, p. 201.

ximativ 15 miliarde de dolari pentru economia poloneză³¹. Aceste reforme, după cum informa corespondentul Agerpres de la Varșovia, presupuneau o descentralizare controlată, având ca obiectiv crearea „unui model întreprinzător socialist”³². Deși reformele aveau la bază cerințele FMI și BIRD (Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare)³³, ele au stârnit nemulțumirea lui Nicolae Ceaușescu, întrucât puneau sub semnul întrebării modelul socialist de dezvoltare.

Dincolo de neajunsurile cu care cele două state se confruntau pe plan intern și extern, relațiile româno-polone stagnau și din cauza unor probleme bilaterale. În primul rând, odată cu deschiderea Poloniei spre Vest, regimul comunist a început să tolereze într-o măsură mai mare vocile critice, fapt care a dus la creșterea numărului de articole critice la adresa României. Un exemplu îl reprezintă săptămânalul „Rynki Zagraniczne” [Piețe Externe]. Într-un „buletin special” destinat uzului intern al activiștilor de partid și de stat din Polonia, pe lângă cuvântarea susținută de Nicolae Ceaușescu la Plenara Consiliului Național al Agriculturii, corespondentul PAP a prezentat și problemele existente pe piața alimentară din România:

[...] trebuie amintit că în România zahărul și uleiul sunt reglementate, iar în afara Bucureștiului sunt cartelate untul, laptele și pâinea și în cantități diferite de la o regiune la alta. Porția de pâine se ridică în medie la 300 gr. Mai adăugăm că, la București, pentru carne și produse din carne se stă ore întregi la coadă, iar pentru cumpărarea de unt, făină sau brânză este nevoie de o întreagă echilibristică sau noroc. În perioada sărbătorilor, în așa-zisele magazine ale Corpurilor Diplomatice, mezelul de bază a fost salamul obișnuit, iar făina a lipsit³⁴.

Cu toate acestea, problema principală rămânea cea a turiștilor polonezi. După 1985, micul trafic a început să fie tolerat de conducerea poloneză, odată cu liberalizarea controlată a regimului. Neavând posibilitatea de a alimenta suficient piața internă, regimul de la Varșovia oferea cetățenilor săi vize mai ușor, pentru a le permite să călătorească în afara țării și să se aprovizioneze de peste granițe. Acest fapt a fost recunoscut chiar și de generalul Florian Siwicki în cadrul convorbirilor avute cu Nicolae Ceaușescu, în timpul vizitei sale la București în septembrie 1987, când i-a mărturisit că, „atâta vreme cât nu vom avea o bogăție de mărfuri în magazine, procesul acesta de speculă, care mai există, de mijlocire și așa mai departe, va continua”³⁵. Elementul declanșator a fost Acordul de Lungă Durată (ALD) pentru perioada 1986-1990, semnat la sfârșitul anului 1985. În cadrul acestuia, partea română a cerut ca plata pentru

³¹ *Ibidem*, p. 48.

³² ACNSAS, fond Documentar, dosar 14321/1987, vol. I, f. 195.

³³ *Ibidem*, f. 190.

³⁴ Daniel Filip-Afloarei, *Un deceniu zbuciumat*, p. 300-301.

³⁵ ANIC, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar 3/1987, f. 11 („Stenograma convorbirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu Florian Siwicki, ministrul apărării naționale al RPP din ziua de 3 septembrie 1987”).

serviciile turistice să se facă 50% în materii prime și energie și 50% în mașini și echipamente. Cum cele două părți nu au căzut de acord, schimburile organizate de turiști au fost sistate, rămânând permis doar turismul individual. Conștientă de problema speculei, România a impus un sistem de „garanții” pentru produsele transportate de turiștii polonezi, măsură care a provocat numeroase probleme între vameși și turiști, tensionând relațiile bilaterale³⁶. Despre această „garanție” apăruse un avertisment și în ziarul muncitoresc „Express Wieczorny” din 25 august 1986, într-un articol intitulat *Przez Rumunię bez kosztowności* [Prin România fără obiecte de valoare], cu subtitlul sugestiv *Cecul de garanție – groaza turiștilor*. Articolul menționa că, în majoritatea punctelor vamale românești, turiștii erau obligați să completeze o declarație scrisă pentru fiecare aparat, ceas, bijuterie sau alt obiect considerat „de valoare” aflat în posesia lor. Un oficial polonez din cadrul Ministerului Turismului a declarat: „România tratează orice obiect străin ca pe o potențială marfă de contrabandă. Situația este absurdă, iar turiștii nu știu la ce să se aștepte”, concluzia redacției fiind că „*treci prin România ca printr-un câmp minat birocratic* [s.n.]”³⁷. Complicațiile erau provocate de faptul că nu toți polonezii dispuneau de sumele necesare pentru a plăti aceste garanții, iar cei care aveau, când se reîntorceau la vamă, nu mai primeau aceeași valoare cu cea depusă. Astfel, apăreau dispute cu vameșii, iar în unele cazuri chiar conflicte violente.

Din acest motiv, anul 1987 a debutat cu apariția unui dosar intitulat „Audiențe ambasada polonă la București”, ca urmare a creșterii numărului acestora. Responsabilă de gestionarea audiențelor era Garzyna Sosnowska, secretar II pe probleme consulare. Într-o audiență la Direcția Consulară a MAE, desfășurată la 7 septembrie 1987, în care s-a întâlnit cu Nicolae Piroșcă, director interimar al Direcției Consulare, diplomatul polonez a prezentat dificultățile întâmpinate în stabilirea contactelor cu organele locale, mai ales cu cele de miliție. Aceste probleme au fost expuse atât verbal, cât și în scris, prin intermediul unui *aide-mémoire* intitulat *Cazuri de nerespectare a prevederilor paragrafelor 10 și 18 ale Convenției consulare*³⁸, la care erau anexate două cazuri concrete³⁹. Odată cu trecerea timpului, problemele sesizate s-au diversificat. Audiențele nu mai vizau exclusiv situația turiștilor polonezi, ci și aspecte precum aprovizionarea deficitară a ambasadei și a lucrătorilor polonezi, lipsa căldurii etc., plângeri care nu mai fuseseră formulate până atunci. În cadrul unei întâlniri dintre Lucian Petrescu, directorul Direcției I din cadrul MAE, și ambasadorul RPP la București, Bogusław Stachura, desfășurată la 3 februarie 1987, acesta din urmă a atras atenția asupra unor probleme persistente: neracordarea la rețeaua de încălzire a

³⁶ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXVI-666, p. 210-211.

³⁷ AAN, Telewizja Polska S.A. Zbiór wycinków prasowych, syg. 2/2514/0/12/284, f.n.

³⁸ Cea mai mare problemă era aceea că Acordul din 1984 privind asistența juridică în materie civilă și penală nu a fost semnat, ci doar parafat; cf. AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXVI-666, p. 227.

³⁹ Daniel Filip-Afloarei, *Un deceniu zbuciumat*, p. 308.

blocurilor în erau cazați angajații ambasadei, precum și lipsurile existente în magazinele destinate deservirii corpului diplomatic. Ambasadorul i-a sugerat omologului român că aceste deficiențe erau cauzate de faptul că „marfa nu ajunge la cei cărora le este destinată, ci la alte persoane care nu au acces la magazinul respectiv”⁴⁰. Prin abordarea acest subiect, ambasadorul polonez intenționa să sublinieze că nu doar cetățenii polonezi erau implicați în astfel de practici, specula fiind un fenomen larg răspândit și în societatea românească.

Ultima încercare pentru a opri declinul relațiilor bilaterale a fost vizita „de lucru” a lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia, din 9 iulie 1987. Spre deosebire de vizitele anterioare, din 1982, 1984 sau 1985, presiunea asupra ultimei vizite era considerabil mai mare, miza fiind menținerea nivelului relațiilor bilaterale la parametrii din prima jumătate a anilor 1980, precum și reluarea negocierilor eșuate în anul 1985. Vizita a fost precedată de o serie de întâlniri la nivelul președinților organelor centrale de planificare, precum și de cea de-a XIX-a sesiune a Comisiei Guvernamentale Mixte pentru Cooperare Economică româno-polonă. Totodată, au avut loc întâlniri și negocieri la nivelul specialiștilor din cadrul Ministerului Comerțului Exterior⁴¹. În presă, vizita nu a mai beneficiat de atenția acordată anterior. De această dată, abia la 7 iulie au fost publicate doar două articole care anunțau apariția în Polonia a unui volum de cuvântări ale lui Nicolae Ceaușescu⁴². Acesta fusese editat pe baza reciprocității, întrucât, în același an, un volum cu discursurile generalului Jaruzelski fusese publicat în România.

Întâlnirea de la Varșovia, din punct de vedere organizatoric, a urmat un format similar celui din vizitele precedente, incluzând atât discuții *tête-à-tête*, cât și reuniuni ale grupelor de lucru, desfășurate în paralel. În ceea ce privește grupele de lucru, acestea au vizat două chestiuni majore: economia și suprastructura. La nivel economic, discuțiile au fost conduse, din partea poloneză, de Manfred Gorywoda și Zdzisław Sadowski, iar din partea română de Gheorghe Petrescu și Ștefan Bârlea. Pentru RSR, comerțul cu Polonia era important, acesta fiind al treilea partener comercial, după URSS și RDG. De cealaltă parte, România reprezenta al cincilea partener comercial pentru Polonia, după URSS, Cehoslovacia, RDG și Ungaria⁴³. În domeniul suprastructurii – cultură, partide politice, cooperare științifică și educație – discuțiile au fost conduse de Józef Czyrek, vicepreședinte al Comisiei pentru Relații Externe a PMUP, și de Ion Stoian, secretar pentru probleme internaționale în cadrul Comitetului Central al PCR⁴⁴.

Dacă anterior tonul discuțiilor fusese dominat de nemulțumirile lui Nicolae Ceaușescu cu privire la situația internă din Polonia, mai exact asupra viitorului

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXXVI-666, p. 102.

⁴² *Kolejny tom 'Przemówień' Nicolae Ceaușescu*, în „Trybuna Ludu”, Warszawa, rok XXIX, nr. 156 (13315), 7 lipca 1987, p. 3; *Nicolae Ceaușescu: Przemówienia Szkic do portretu Rumunii*, în „Trybuna Ludu”, nr. 157 (13316), 8 lipca 1987, p. 2.

⁴³ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXXVI-666, p. 207.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 100-102.

incert al PMUP, intervenția sa din această rundă de discuții a surprins printr-o abordare schimbată, menită să explice, indirect, opoziția față de reformele promovate de Mihail Gorbaciov. În viziunea sa, în RSR fuseseră adoptate „o serie de măsuri privind formele democratice în ultimii 20 de ani”, motiv pentru care nu mai erau necesare „modificări deosebite”⁴⁵. În consecință, convorbirile au fost dominate de două subiecte majore: schimburile comerciale româno-polone, dar și problema drepturilor omului, care devenea tot mai presantă pentru ambele regimuri. În ceea ce privește importul de cărbune, Nicolae Ceaușescu a afirmat în mod deschis:

Acum doi ani am ridicat problema dacă ar fi posibil să obținem o cantitate mai mare de cărbune cocsificabil. Aș dori să revenim la această problemă și să vedem cum: pe de o parte, România ar putea asigura o cooperare într-un domeniu al schimbului general, iar noi suntem gata să plătim pentru aproximativ două milioane de tone de cărbune în valută convertibilă⁴⁶.

După o lungă prelegere privind situația internă și greutățile pe care le întâmpina Polonia pe planul comerțului exterior, generalul a oferit un răspuns extrem de vag: „[...] este o ofertă foarte interesantă și cred că o vom analiza și vom vedea ce se poate face în această privință”⁴⁷.

Mult mai interesantă a fost convergența de opinii în privința chestiunii drepturilor omului și a presiunilor americane pentru respectarea acestora. Subiectul a fost deschis de generalul Jaruzelski, care i s-a confesat lui Nicolae Ceaușescu că

Senatul și Congresul SUA au transferat un milion de dolari pentru Solidaritatea. Aceasta este o *ingerință nerușinată* [s.n.] în treburile interne ale unui stat străin și, în același timp, demască opoziția noastră ca agentură politică a unei puteri străine⁴⁸.

În mod similar, în cadrul discuțiilor din a doua parte a zilei, generalul Jaruzelski a deplâns faptul că autoritățile americane condiționaseră normalizarea relațiilor cu Polonia de „evoluția drepturilor omului”. Totodată, liderul PMUP a subliniat că era conștient de existența unor presiuni similare exercitate și asupra României, motiv pentru care cele două state ar fi trebuit să adopte o „poziție comună” și să respingă „orice formă de ingerință externă, cu atât mai mult cu cât Statele Unite nu au niciun drept politic sau moral să judece în această privință”⁴⁹.

⁴⁵ ANIC, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar 30/1987, f. 4 („Stenograma convorbirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu Wojciech Jaruzelski, prim-secretar al CC al PMUP, din ziua de 9 iulie 1987”).

⁴⁶ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXXVI-666, p. 38.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 59.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 63.

În fața acestei confesiuni, liderul român și-a exprimat, la rândul său, nemulțumirea cu privire la chestiunea drepturilor omului. El considera că

[...] această problemă nu trebuie să ne pună deloc într-o situație de inferioritate, pentru că dacă ne așezăm să discutăm problema drepturilor omului în complexitatea sa, apoi situația din țările capitaliste, inclusiv din SUA nu le dă niciun fel de drept să se erijeze în apărători ai acestor drepturi [...]⁵⁰.

Reacția dură a liderului român era determinată și de faptul că România fusese criticată de Ungaria, în cadrul întâlnirilor CSCE de la Viena, pentru nerespectarea drepturilor minorității maghiare din Transilvania⁵¹, dar și de Amnesty International, care publicase, la 1 iulie, un raport extrem de critic cu privire la încălcarea drepturilor omului în RSR⁵². Ținând cont de aceste lucruri, Nicolae Ceaușescu i-a cerut generalului ca în chestiunea

[...] drepturilor omului [...] să avem un schimb mai larg de păreri și să avem o poziție ceva mai fermă. [...] la Viena țările socialiste sunt puțin în defensivă pe această problemă [...]. Noi suntem pentru concesi, pentru înțelegere, dar nu cu orice preț⁵³.

Cu toate acestea, solicitarea nu a primit niciun răspuns.

În ciuda aparentei unități de opinii, discuțiile din plenul de după-amiază aveau să consfințească drumurile diferite pe care porniseră cele două țări în a doua jumătate a anilor 1980. În primul rând, spre deosebire de România, care era refractară la orice formă de schimbare, Wojciech Jaruzelski a afirmat în mod explicit că

[...] multe dintre reformele pe care le realizăm la noi sunt în consonanță cu cele implementate în URSS... *Suntem susținători ai schimbărilor care permit o abordare mai radicală și dinamică a problemelor economice ale țărilor noastre* [s.n.]⁵⁴.

Așadar, spre deosebire de România, care încerca să mențină economia strict centralizată, Polonia devenea tot mai deschisă către mecanismele de piață, pe

⁵⁰ ANIC, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar 30/1987, f. 23 („Stenograma convorbirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu Wojciech Jaruzelski...”).

⁵¹ Vezi Ștefan Lehne, *The Vienna Meeting of the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1986-1989. A Turning Point in East-West Relations*, 2nd edition, New York, Routledge Press, 2019, p. 156-157.

⁵² Amnesty International, *Romania: Human Rights Violations in the Eighties*, July 1987, Amnesty International Publications, London, 32 p.; pentru formatul electronic, vezi <https://www.amnesty.org/en/documents/eur39/002/1987/en/> (20.07.2025).

⁵³ ANIC, fond CC al PCR, secția Relații Externe, dosar 30/1987, f. 23 („Stenograma convorbirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu Wojciech Jaruzelski...”).

⁵⁴ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, syg. LXXVI-666, p. 65-66.

care intenționa să le introducă prin intermediul celei de-a doua etape a reformei economice. Deși plebiscitul organizat de generalul Jaruzelski n-a avut succes, măsurile propuse n-au fost abandonate; dimpotrivă, implementarea lor a fost accelerată. În plus, chiar dacă la nivel oficial retorica împotriva SUA a rămas una agresivă, relațiile dintre cele două țări au continuat să se îmbunătățească semnificativ. Cel mai bun exemplu îl constituie vizita de trei zile a vicepreședintelui american George Bush, în Polonia, în perioada 26-29 septembrie⁵⁵. În cazul românesc, evoluția a urmat un curs diametral opus. Ruptura de Washington a fost consfințită de revolta de la Brașov și de represiunea brutală exercitată de regim împotriva muncitorilor, fapt care a atras oprobriul cvasigeneral al țărilor occidentale.

În cele din urmă, lipsa afinităților ideologice, precum și absența unui cadru general care să permită intensificarea cooperării economice au condus la eșecul părții române în încercarea de a obține o suplimentare a importurilor de cărbune⁵⁶. Această tendință era semnalată și într-un raport al Ministerului de Externe polonez, care sublinia că „preferința pentru contacte comerciale, în detrimentul acordurilor de cooperare”, motivată de dorința de a evita descentralizarea și de a menține un control strict asupra planificării, „afectează negativ nu doar dezvoltarea, ci și menținerea nivelului actual al schimburilor”⁵⁷. Prin urmare, ultima vizită a lui Nicolae Ceaușescu la Varșovia a marcat atât momentul final al distanțării dintre cele regimuri, cât și sfârșitul perioadei de cooperare româno-polone, așa cum se conturase în intervalul 1982-1984⁵⁸. În plus, această vizită a evidențiat caracterul inevitabil al schimbărilor care cuprinseseră blocul socialist: economia nu mai putea fi gestionată după vechile tipare; aceste transformări puteau fi doar amânate, nu evitate.

⁵⁵ *George Bush odwiedzi Polskę*, în „*Życie Warszawy*”, nr. 215 (13596), 15 Września 1987, p. 1.

⁵⁶ AAN, Polska Zjednoczone Partia Robotnicza Komitet Centralny, sygn. LXXVI-666, p. 103.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 224.

⁵⁸ Eșecul vizitei poate fi sesizat și în paginile ziarului „Scânteia”, unde Dumitru Tinu face o scurtă trecere în revistă a vizitei, repetând doar niște formulări standard, fără a prezenta vreun rezultat concret (vezi Dumitru Tinu, *O nouă contribuție la dezvoltarea conlucrării prietenești româno-polone*, în „Scânteia”, anul LVI, nr. 13961, 11 iulie 1987, p. 6). Este important de sesizat și faptul că articolul se afla pe ultima pagină a ziarului, ceea ce arată o scădere semnificativă a importanței pe care o ocupa Polonia pentru București.

**The Last Visit of Nicolae Ceaușescu to Warsaw (1987)
and the Decline of Romanian-Polish Relations**
(Abstract)

Keywords: Ceaușescu, Jaruzelski, reforms, Poland, crisis, democratization, visit, talks.

This study examines Nicolae Ceaușescu's last official visit to Warsaw on 9 July 1987, in the context of the deterioration of Romanian – Polish relations and the transformations generated by Gorbachev's reforms within the socialist bloc. The working hypothesis of this research is that ideological differences and the divergent strategies of structural adjustment adopted by Romania and Poland in response to the systemic crisis of the 1980s contributed significantly to the decline of bilateral relations. The visit is analysed not only in terms of relations between Bucharest and Warsaw, but also those between Bucharest and Moscow. To this end, the study draws on Romanian and Polish diplomatic archives, transcripts of the meeting, as well as documents from the Securitate's archives and press sources. The research highlights both the official aspects of the meeting and the undeclared tensions that shaped cooperation between the two states. At the same time, this study helps us understand that once reforms began to be implemented within the socialist countries, their ability to control them and to influence public perception was significantly diminished, regardless of high-level efforts. Moreover, the reconfiguration of international relations in the context of the Reagan – Gorbachev dialogue contributed to the erosion of the self-isolation imposed by the Ceaușescu regime, making certain changes no longer avertable.